Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 8 [2007], sayı: 20, Mevlânâ'ya Armağan Sayısı, ss. 7-12.

HZ. MEVLÂNÂ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Ethem CEBECİOĞLU *

Hz. Mevlânâ sahip olduğu yüksek kabiliyetleriyle her şeyden önce Allah Tea-la'nın bir lutfudür. Özündeki kabiliyet, İslâmî çevresinden gelen müspet etki ve destekler gözle görülür âlemde gerçek bir yansıma bulunca ortaya çağları aşan bir Mevlânâ çıkmıştır.

Hz. Mevlânâ'nın yaşadığı dönem Anadolu Selçukluları'nın iç entrikalar ve Moğol istilasıyla zayıfladığı bir zaman dilimine tekâbül eder. Siyasi çalkantının odak noktasında Konya Sarayı'na yakın duran Hz. Mevlânâ aynı zamanda Anadolu'nun genel yapısına aşinâ idi. Yani dışarıdan değil içeriden tanıyordu Anadolu'yu.

O dönemde Moğol baskısı altında ezilen Anadolu halkının feryatları, haksızlıklar, düzenin bozulması, esaret ve huzursuzluk yılları herkes gibi Hz. Mevlânâ'yı da etkilemişti. Ayrıca o, Karaman, Halep ve Şam'da devrinin geçerli yüksek din eğitimini de Ehl-i Sünnet doğrultusunda uzun yıllar içinde tamamlamış ve Karatay gibi medreselerde müderrislik yapmış bir İslam âlimi idi.

O, aynı zamanda devrinde geçerli edebî birikime de sahipti. Senâî'den, Attar'dan etkilendiği hususu da açıktır.

Onun sosyal, kültürel ilmî, siyasî, edebî, iktisadî, dînî çevresinden aldığı çok yönlü etkilerle İslam'ı ve insanı çözümlemeye, hayatı anlamaya ve anlatmaya çalışması günün insanının problemlerinden hareketle evrensel sonuçlara ve çözümlemelere ulaşmasına sebep olmuştur.

Hz. Mevlânâ her şeyden önce Kur'ân ve Sünnet eksenli olarak ortaya çıkmıştır. O, bu temel üzerinde yetişen ve insanı çözümleyen bir sûfî mütefekkirdir.

O, çevresindeki yukarıda arz edilen yapı içinde oluşan fikrî ve rûhî bir hamûle ile donanmış ve bu donanımını sezgisel sıçrayışlarıyla mükemmelliğe taşımıştır. O'nun şiiri kullanılması, Türk olmasına rağmen şiirlerini Fars diliyle yazması, çevresinden aldığı sosyo-kültürel etkinin bir sonucu olarak görülmelidir.

* Prof. Dr., Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi.

Onun, o devrin sıkıntılarına getirdiği çözümler, değişmeyen insan fıtratı açısından günümüze de ışık tutmaktadır.

ABD, bilindiği üzere, 325 kültürden teşekkül eden ve bu yüzden iç diriltici gücünü, buna bağlı olarak ayakta tutan dinamik bir yapıya sahiptir. Gelişim çizgisi bu dinamik yapı üzerinde seyreden Amerika'nın, psiko-sosyal kültürel yönelişlerde sürekli olarak: açlık ve arayış yaşamakta olduğu görülür. Amerika'nın bu dinamik yapısında, maddî fizik unsurların temel bir karakter arzetmesi, daha açık bir ifadeyle Amerika'nın bu maddî doyumu, manevi açlığa ve ilginç bir sosyal çatışmaya veya dengesizliğe kapı açmaktadır.

Mesela, Bugün Amerika'da Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden yapılan seçmelerin çok satması, İncil'den sonra ikinci sıraya oturması, dikkatleri çekmektedir. Şüphesiz gerek Amerika ve gerekse bütün bir batı dünyası dini, kültürel ve rûhî açıdan ateizm sebebiyle büyük bir buhrana düşmüş görülüyor.

Latince "ex oriente lux" yani "ışık doğudan gelir!" temel kanaati, bütün bir batı dünyasında, entelektüel açılımlı kamuoyunun dikkat nazarlarını, daima doğuya odaklamıştır.

Mevlânâ, işte bu noktada Amerika ve batı için bu yönüyle bir fıtrî insanî ihtiyaç olarak, benliğin tekâmülü/manevi gelişimine cevap veren bir katkı görünümündedir. Yani Hz. Mevlânâ'nın Mesnevîsi, Amerika'daki aç ruhların doyurulmasında/itminana erdirilmesinde bir çözüm, bir anahtar olmaktadır. Daha global bir yaklaşımla ifâde etmek gerekirse, tüm dünyada ruhları aç bırakan metaryalistik trend, kurtuluş olarak Mevlânâ'ya ve dolayısıyla onun üzerinde İslam'a muhtaçtır.

İşte bu yüzden Coleman Bark'ın mükemmel bir İngilizceyle hazırladığı *Mesnevi Güldeste*'si bestseller olarak satış rekorları kırmıştır. Ve şu anda İncil'den sonra en çok satan kitap durumundadır.

Hatta güldestenin bu şekilde bütün bir toplum çapında kabul görmesinin nedenleri üzerinde bazı Amerikalı sosyologlar araştırmalar yapma ihtiyacını hissetmişlerdir.

Bizce *Mesnevî* asırlar öncesinde kaleme alınmış bir mektuptur ve sahibini bulmak üzere her zaman hazır beklemektedir. Acaba, bu mektup 21.yüzyıl kriz-entelektüel insanının zihninde bir Gazalî uyanışına mı vesile olacaktır? İşte bu soruyu tüm kalbimde muhafaza ederek iyimserliğimi korumaya devam ediyorum.

Peşin hükümlülüğü sevmemekle beraber, Mevlânâ'nın günümüz insanına, çok güçlü ve derinden hissedilebilen bir İMAN mesajı verdiğini söylemeden geçmek olmaz düşüncesindeyim. Günümüz insanının en çok sarsılan ve zemini

kayan fıtrî yönü; yabancılaşma, kendinden uzaklaşma, özünden ayrı düşme, kendini bitirip yitirmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Metaryalistik bir hayat tarzı ve zihniyet/ruh çarpıklığının onarılması, ancak sevgiyle özdeşleşen saf bir Allah inancı ile mümkündür. İşte Hazret-i Pir'in bu noktada ayrıntıları, ayrışanları, ayrılıkları ve aykırılıkları birleştirebilecek güçlü bir söyleme sahip olduğu görülür. O bu gücünü, Allah ve Resulü'nden yani kısaca saf hanifliğin ifadesi olan İslam inancından almıştır.

Russel'ın da ifade ettiği gibi, onca maddi tatmine rağmen, modern insan, maalesef tükenmektedir. Bu tükenişin, karşı bir etkiyle karşılanması, ateizmin ruhlarda oluşturduğu fırtınalardan insanın boğulmaktan kurtarılması ve saf bir inancın ve buna paralel insan benliğinin merkezi olan kalbin inşâ edilmesi büyük önem arzeder. İnsanı aslına yaklaştırmak üzere, bu günün insanına sayısız formüller sunan Hz.Mevlânâ, Mesnevisi'nin başında, sazlıktan ayrı düşen ney metaforuyla, öğretisinin başında insanlığın ayrılık çığlığını, sağır kulaklara duyurabilecek bir titizlikle atmış görülüyor. Madde bataklığına batıp aslından uzaklaşarak ayrılıklardan şikayet eden modern insana, Mesnevî reçetesi, önemini gün geçtikçe artırarak korumaktadır. Nitekim batıda çok sayıdaki Rumi Merkezleri, bu arayışın elle tutulur bir mahsûlü olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu konuda, Batı'nın Mevlânâ yorumlu İslam imajına muhtaç hatta mecbur olduğunu rahatlıkla ve samimiyetle söyleyebiliriz.

Batı, çarpıtılmamış bir Tanrı inancını arıyorsa eğer, bunu Mevlâna'nın tasavvufî ve hikemî anlayışında ve dolayısıyla İslâm'da bulacaktır. İşte Batı, her şeyden önce bu yönüyle Mevlâna'nın Allah'ı anlatışına muhtaç görülmektedir.

Mevlâna'nın, imanla beraber günümüz insanına vermek istediği temel mesajları, kısaca şöyle sıralayabiliriz: Allah'a itaat, mahlûkatına şefkat, merhamet, kardeşlik, barış, sevgi, arınma ve bu paraleldeki tüm diğer müsbet hususlar. Ki bunlara biz kök değerler manzûmesi diyoruz. Bu kök değerler aynı zamanda global değerlerdir.

Mevlanâ'nın Batı'daki bu cezbedici yönünü, esprisi itibariyle bir nebze anlamak istiyorsak Hamîdullah'ın bir tesbitine kulak vermemiz gerekir.

Prof. Dr. Muhammed Hamidullah meâlen şöyle der: "İmam-ı Şafii'nin *Kitabu'l-Umm* adlı eseri bir batılıyı etkilemez hatta ilgilendirmez. Hâlbuki *Kitabu'l-Umm* bir hukuk harikasıdır. Ama batı tasavvufi düşünceden daha çok etkilenmektedir. Bu da bir ihtiyaçtan doğmaktadır. Yani batı ruhen tasavvufa muhtaçtır."

İşte Mevlânâ'nın *Mesnevi*'si, bu yönüyle günümüz insanı cezbetmekte,

etkilemekte ve ihtidalara vesile olmaktadır. Hz. Mevlânâ'nın vakia halindeki bu etkisinin altında, onun Kur'an ve Sünnete dayalı mesajının özünü anlaması ve insan denen meçhulü çözümlemesi yatar. Massignon'un da ifade ettiği gibi, İslam'ın haniflik yönünü en iyi anlayanlar sufiler olmuştur.

Hz. Mevlânâ'yı, zâhir dediğimiz diğer ulemadan ayıran husus, onun kendini tanımak ve dolayısıyla insanı tanımak diye tarif edebileceğimiz seyr-ü sülûk yolundan geçip aşk, iman ve sıçramış yani sezgisel akıl vasıtasıyla Allah'a kavuşması, yani Arif-i Billah olmasıdır. Onun bu transandantal sıçrayış ve yücelişe mazhar olması, tasavvufi eğitimden geçmesi ve bu suretle benliğini inşâ etmesiyle mümkün olmuştur. Onun diğer zahir uleması dediğimiz İslâm âlimlerinden farklı olan yönü öncelikle işte budur. Kendisi bu durumunu "Kul oldum!" diye açıklar.

Hz. Mevlânâ, zâhid-i bârid ve zâhid-i huşk denilen kalıp dindarlığından kurtulmuş, aşk ile yeni bir potada daha diri bir anlama ulaşmış müstesna bir İslam sufisi ve mütefekkiridir.

O, bu yönüyle katı İslam anlayışının toleransa kapalı kabuğunu kırmış, ötekiyle tanışmış, tanımış tanıtmış ve İslâm'ın temel inancından taviz vermeden, ama en iyi, en güzel anlatımlarla İslam'ı tebliğe muvaffak olmuştur.

Tasavvufta "sözün cânı vardır" diye bir deyim kullanılır. Bu deyimle, sözü söyleyende aşk ve dirilik varsa sözünde de o dirilik bulunur. Yoksa, o kişinin sözünde ifadesinde ilahî cazibe yoktur. Görebildiğimiz kadarıyla, Hz. Mevlânâ, ilhamlandığı kaynağın diriliğini, ifadelerine yüklemeye ve bilgiye aşk unsurunu katmaya muvaffak olmuş bir sufidir. Bu yönüyle eserlerini okuyan aç gönülleri hâlâ rikkate getirmeye devam etmektedir.

Peki, Mevlânâ, bazı çevrelerde niye yanlış anlaşılıyor. Şimdi birazda bu konu üzerinde duralım.

Bugün Hz. Mevlanâ'yı anlama bakımından her meşrep veya mezhep onu kendine göre olan bakış açısına sığdırmakta ve yorumlamakta, yani onu daraltmaktadır. Daraltılmış Mevlânâ ile gerçek Mevlânâ arasındaki uçurum, gerçekten üzücü bir görüntü arzediyor.

Burada ilk anda Rıza Araste'nin Mevlânâ üzerine yaptığı araştırmada "Mevlânâ namaz kılmazdı." şeklindeki sû-i zannı aklıma geldi. Bu çalışma, İslamî birikime sahip olan biri tarafından yapılmasına rağmen yapılan vahim hatayı iyi düşünmek gerek. Secdede soğuktan alnı secdeye yapışmış Mevlânâ'yı göz önüne getirince bu iddia yürekleri sarsan bir deprem gibi geliyor sanki insana.

Musiki çevreleri, onun sema ve ney'ini ön plana çıkarıp derin

teemmülî/tefekkürî dünyasını ikinci plana atıyor olması, maalesef parçacı bir yaklaşımın ürünüdür bizce. Mevlânâ'nın bu yönü medyatik bir etkiyle, gözler önüne daha çok gelmekte maalesef Mevlânâ'nın gerçek İslâmî-sûfî kimliği ikinci plana itilmektedir.

Evet sema ve ney Mevlânâ'nın şahsiyetini elbette anlatır; ama onun sadece bir yönünü anlatır. Büyük bir mütefekkirin belleklerde, sadece "sema ve ney" e sıkıştırılması sanırım üzerinde çok tartışılması gereken dar bir zihniyetin mahsûlü olsa gerek. Hz. Mevlânâ'nın darlaştırılması bizce ona yapılacak en büyük saygısızlıktır.

Diğer yandan düğünlerde, gazinolarda, Mevlevi ayinlerinin ruhuyla alakasız sun'î ortamlarda yapılan gösteriler (dikkat âyin-i şerif değil gösteri), Hz.Mevlânâ'nın aziz kişiliğine ve ruhuna kaba ve edeb dışı davranıştan başka bir şeyle yorumlanamaz. Son olarak, moda defilesinde gösteri yapmak adına dönen iki sanatçıyı, burada esefle anmak istiyoruz.

Diğer yandan, onun fikrî planda evrensele açılan yönünü, hümanizm, antropoloji vs. gibi felsefî muhtevalara hapsetmek de, oldukça sıkıntılı bir yapıya işâret eder. Çekildiği felsefi platformlar, Hz. Mevlânâ'nın düşüncesiyle çoğu zaman örtüşmemekte ve ortaya bir filozof portresi çıkmaktadır.

Yine onu, zahirî ilim mantığı ve rasyonalist pencereden anlamaya çalışıp, kullandığı kavramların terminolojik muhtevasından bî haber olarak yorumlayan bir grup daha var ki bunlar "bilir câhiller" diyebileceğimiz, tasavvuf açısından alan dışı uzmanlardan oluşur. Bunlara zaman zaman akademik terörist diyesi geliyor, insanın. Zira, tasavvufun geneli, terminolojisi, fikrî muhtevası, beslendiği Kur'an ve sünnet temeli bilinmeden ve hatta bu temel yaşayarak içselleştirmeden, Hz. Mevlânâ'yı anlamaya çalışma çabaları, her zaman akâmete uğrayacaktır. Yâni, tasavvufî manâdaki takvâ ve edeb hayatının fiilî olarak yaşanması, Mevlana'yı anlamada, bizce çok büyük önem arzeder.

Yine bu fasileden sayılmak üzere, bildiği halde çarpıtanların olması da, üzücü ayrı bir husustur. Sırf bir tür düşmanlık uğruna Hz. Mevlânâ'yı Moğol casusu, hetorodoks gibi yaftalarla gayr-i ciddi olarak suçlamak, entelektüel dünyamızda vicdanları sızlatmaktan öte hiçbir değer ifade etmemektedir. Bu hususta kasıtlı çarpıtmayı ortaya koyan Dr. Osman Nuri Küçük'ün *Mevlana ve İktidar / Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları*[1] adlı eseri, mütalaa

1 Osman Nuri Küçük, *Mevlana ve İktidar / Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları*, Rumi Yayınları, Konya 2007, 147 s.; a.mlf., "Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları - I" , *Tasavvuf*, Ankara 2003, sayı: 11; a.mlf., "Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları – II", *Tasavvuf*, Ankara, 2004, sayı: 12.

edilebilir. Zira bu çalışmaya karşı cevap hâlâ gelmemiş ve yayınlanmamıştır ve cevap gelmesi mümkün de değildir. Çünkü iddia sahibinin, kaynakları bilinçli olarak çarpıtması söz konusudur. Yani siyahı beyaz gösterecek derecede kasıtlı davranışı söz konusudur. Ve bu zikrettiğimiz eser söz konusu hususu açıkça gözler önüne sermektedir.

Spiritüalistlerin yaklaşımındaki Hz. Mevlâna, bilmem kaçıncı enkarne'si ni yaşayan bir üst düzey uzaylıdır. Temelsiz bu şekildeki görüşler, gönlü karartmaktan başka bir şey ifade etmez.

Eski usulde, Mevlevilik irfan ocağının yeniden ihya edilmesiyle buna benzer sakatlıkların, savrulmaların ve çarpıtılmalarının önüne geçileceğine inanıyor ve bunun dünya evrensel kültür ve barışına katkılar sağlayacağı kanaatini kuvvetle koruyoruz.

Kısaca Hz. Pir'in buharlaştırılması söz konusudur ve bunun önüne geçilmesi gerekir. Zira Hz. Mevlânâ gibi tüm dünyaca tanınmış kabul görmüş İslâmî alanda zuhur etmiş kaç şahsiyet sayabiliriz? Ülkemizde üç beş kişiyi geçmeyen bu gibi insanlığa mal olmuş âbide şahsiyetlerimizin, ifade ettiği manâya göre anlaşılmaları ve anlatılması büyük önem arzeder.

Hz. Mevlânâ'yı tam manasıyla anlayabilmek ve dünyasına girip tanıyabilmek için öncelikli şartların şunlar olduğunu düşünüyoruz.

1. Mevlânâ'nın inanç sisteminde yer almak yani iyi bir mü'min olmak.
2. Kurân ve Sünneti yani İslam'ı iyi anlamak,
3. Tasavvufu çok yönleriyle iyice bilmek: Tarihi, sosyolojisi, terminolojisi, folklorü, düşüncesi, iktisadî açılımı, psikolojisi vs.
4. Bilmekten öte hal olarak tasavvufu yaşamak, yani bilmekten ziyade yaşamak, hallenmek yani seyr-ü sülûk denilen manevi eğitimden geçmek,
5. Günümüzün irfanına vâkıf olmak ve bu suretle Hz. Mevlânâ'nın irfanını günümüze bozmadan aktarabilmek.

Özetle ateistin, Kur'ân-Sünnet bilmeyenin, tasavvuf sistemini bilgi ve hâl olarak içselleştirmeyenin ve günümüz irfanından bî haber olanların, Mevlânâ'yı tam olarak anlayabileceklerini düşünmüyoruz.

Keşke *Mesnevî* kitapevlerinde olduğu gibi ilaç olarak eczane raflarında da satılsa…